

НАЗАРЕНКО Ю.А.

здобувач

ТОВ «Садко»

Лермонтовський провулок, 13, м. Одеса, Україна, 65014

E-mail: ju.lia.uniti@gmail.com

Orcid.org/0000-0001-9049-1218

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА, ЙОГО СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

Актуальність. Перехід розвинених країн до постіндустріального суспільства обумовив зростання уваги до досліджень інтелектуального капіталу підприємств.

Мета та завдання. Метою статті є систематизація підходів до визначення поняття «інтелектуальний капітал» та його структури.

Результати. Систематизація різних підходів до визначення інтелектуального капіталу, яка була здійснена І. Просвіріною показала відсутність єдиної точки зору на це явище. Це пов'язано з міждисциплінарним характером дослідження інтелектуального капіталу. У зв'язку з цим Р. Гаврилова існуючі визначення поняття «інтелектуальний капітал» розділила на три групи, відповідно з точки зору менеджменту, бухгалтерського обліку та людського капіталу. Існуючі уявлення про структуру інтелектуального капіталу ґрунтуються на класифікації елементів інтелектуального капіталу, запропонованої Т. Стюартом, вони дуже схожі і включають в себе людський, організаційний та клієнтський капітал. У деяких уявленнях про нею є ще емоційний та процесний капітал, інтелектуальна власність, ринкові активи та ін. Усі ці види капіталу, за виключенням людського капіталу, не отримали широкого визнання та не стали предметом дослідження широкого кола вчених. Це не дає змоги встановити відповідність з існуючими загально визнаними уявленнями про види капіталу та не дозволяє використовувати численні напрацювання стосовно цих видів капіталу. У зв'язку з цим пропонується авторське бачення структури інтелектуального капіталу, як сукупність людського капіталу, нематеріальних активів та соціального капіталу. Це дало змогу запропонувати нове визначення поняття «інтелектуальний капітал».

Висновки. Запропоновані визначення поняття «інтелектуальний капітал», його структури та його складових дозволяє його розглядати не тільки у відношенні до підприємств, але й на регіональному та національному рівнях. Це відкриває нові можливості для оцінки інтелектуального капіталу, використовуючи для цього існуючі методи оцінки людського капіталу, нематеріальних активів та соціального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал, нематеріальні активи, соціальний капітал

NAZARENKO Y.A.

graduate student

ТОВ «Садко»

Лермонтовський провулок, 13, м. Одеса, Україна, 65014

E-mail: ju.lia.uniti@gmail.com

Orcid.org/0000-0001-9049-1218

INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE, ITS ESSENCE AND STRUCTURE

Topicality. The transition of developed countries to postindustrial society caused increased attention to the research of intellectual capital of enterprises.

Purpose and tasks. The purpose of the article is to systematize approaches to the definition of "intellectual capital" and its structure.

Results. The systematization of different approaches to the definition of intellectual capital, which was carried out by I. Proskvirina, showed a lack of a common point of view on this phenomenon. This is due to the interdisciplinary nature of the study of intellectual capital. R. Gavrilova divided the existing definitions of «intellectual capital» into three groups, respectively, from the point of view of management, accounting, and human capital. Existing views on the structure of intellectual capital are based on the classification of its element, proposed by T. Stewart - human, organizational and client capital. Considered ideas about the structure of intellectual capital are very similar and include human capital, organizational and client capital. some representations also include emotional capital, process capital, intellectual property, market assets, etc. All types of capital that are part of the structure of intellectual capital, with the exception of human capital, have not received wide recognition and have not been studied by a wide range of

scientists. This does not allow to establish conformity with the existing generally accepted views on types of capital and does not allow the use of the results of numerous studies on these types of capital (social capital, intangible assets). In this regard, the author's vision is the structure of intellectual capital, consisting of human capital, intangible assets and social capital. This made it possible to propose a new definition of «intellectual capital».

Conclusions. The proposed definition of «intellectual capital», its structure and its components allows it to be considered not only in relation to enterprises, but also at the regional and national levels. This opens up new opportunities for assessing intellectual capital, using existing methods for evaluating human capital, intangible assets and social capital.

Key words: intellectual capital, human capital, structural capital, client capital, intangible assets, social capital

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Існує багато точок зору на поняття «капіталізація», у тому числі, на перший погляд, суперечливих. Сьогодні не має загально прийнятого визначення цього поняття.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Серед вчених, які розглядали проблему інтелектуального капіталу можна назвати Е. Брукінг, Т. Стюарт, Л. Едвінсон, К-Е Свейбі та інші. Основні їх роботи були написані в 90-х роках пришлого століття. Незважаючи на це, ці роботи і сьогодні є основними у розвитку проблеми інтелектуального капіталу, бо в останнє десятиліття має місце падіння інтересу з боку вчених до проблеми інтелектуального капіталу [1-4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблем. Аналіз робіт, присвячених поняттю «інтелектуальний капітал», показав наявність дуже різних точок зору це явище, а також дуже мало досліджень щодо його оцінки.

Формулювання цілей дослідження. Проаналізувати існуючі точки зору на поняття «інтелектуальний капітал» та його структуру, розглянути можливе його уявлення в контексті соціального капіталу.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Уявлення про капітал як будь-який актив, який забезпечує створення доданої вартості та дослідження цього феномену фахівцями у сфері соціології, менеджменту, екології, державного управління, психології, тощо призвели до широкого розуміння цього явища. Розвиток інформаційних технологій та економіки знань обумовили появу понять «людський капітал», «інтелектуальний капітал», «нематеріальні активи». Було визнано, що людський капітал є домінантою розвитку підприємств та країн. Оцінки фахівців ООН показали, що питома вага людського капіталу у загальному обсязі національного багатства країн складає більше 50 %, а у розвинених країнах навіть близько 75 % [1].

Перехід розвинених країн до постіндустріального суспільства обумовив зростання уваги до досліджень інтелектуального капіталу підприємств. Цей термін було введено Томасом А. Стюартом у 1990-х роках. На його думку інтелектуальний матеріал включає в себе знання, досвід, інформацію, інтелектуальну власність і бере участь у створенні цінностей. Це - колективна розумова енергія [2, с. 12].

Е. Брукінг визначає інтелектуальний капітал як нематеріальні активи, без яких підприємство не може існувати. До його складу вона відносить ринкові, людські та інфраструктурні активи, а також інтелектуальну власність як актив [3, с. 30-31].

Л. Едвісон і М. Мелоун розглядають поняття «інтелектуальний капітал» як приховану вартість компанії, нефінансову складову бізнесу, приховані умови розвитку. При цьому складовими елементами інтелектуального капіталу виступають людський капітал у вигляді знань, практичних навичок і творчих здібностей працівників підприємства, моральних цінностей підприємства, культури праці та структурний капітал у вигляді технічного і програмного забезпечення, організаційної структури та ін. [4].

Іноземцев В.Л. визначив інтелектуальний капітал як інформацію та знання, специфічні за своєю природою і формою участі у виробничому процесі фактори. Він являє собою щось на зразок «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі та імідж фірми [5, с. 23].

Б.Б. Леонтьєв вважає, що інтелектуальний капітал визначає основу будь-кого підприємства, якість системи управління, конкурентну перевагу у порівнянні з іншими підприємствами [6, с. 17].

І. Просвіріна зазначає, що поняття «інтелектуальний капітал» ніде в світі не закріплене жодним законодавчим актом, і це дозволяє дослідникам висловлювати найнесподіваніші точки зору без оглядки на юридичні обмеження [7]. Систематизація різних підходів до визначення інтелектуального капіталу, яка була здійснена І. Просвіріною представлена у таблиці 1.

Систематизація I Просвірюю підходів до визначення поняття «інтелектуальний капітал»

№	Автор	Сутність інтелектуального капіталу (ІК)
1	Т. Стюарт, 1997 ОЕСР, 1999	ІК включає тільки інтелектуальні активи, які виникли як результат знань і компетенції персоналу. ІК розглядається як частина більш широкого поняття «невловимі активи» Нематеріальні активи розглядаються в широкому сенсі, як «сфера невловимого» організації
2	А. Уайлмен, 1999 І. Кадді, 2000	ІК об'єднує ту частину невідчутного, яка принципово не може мати прямої грошової оцінки і невіддільна від компанії, яка його створила, на відміну від невідчутних активів, які можуть бути виміряні в грошових одиницях та існувати за межами організації. ІК відноситься до «м'яких» активів, невідчутні активи - до «жорстких» Невідчутні активи розглядаються у вузькому сенсі як активи, які регулюються юридичними та бухгалтерськими документами
3	А.Н. Козирев, В.Л. Макаров, 2003	Поняття ІК ширше, ніж нематеріальні активи та інтелектуальна власність, і не регламентується нормативними актами. Зміст нематеріальних активів жорстко регулюється правовими документами і бухгалтерськими стандартами Нематеріальні активи розглядаються у вузькому (бухгалтерському) сенсі
4	Л. Едвінссон, 2000 Е. Брукінг, 2001	Поняття ІК збігається з поняттям «невідчутні активи» і розглядається як необхідна умова конкурентоспроможності компанії І невідчутні активи, і ІК розглядаються в найбільш широкому сенсі як втілення всього «невідчутного», яким володіє організація
5	К. Прахалад, 1992 П. Санчез, 2000, Н.Р. Кільчевська, М.Е. Павлов, 2003	Поняття ІК і невідчутних активів повністю збігаються, але перше використовується менеджерами, друге - бухгалтерами Поняття «невідчутні активи» використовується в широкому сенсі як сукупність всіх невідчутних явищ організації
6	Л. Джойя, 2000 К.А. Багриновський 2001	ІК - це той же гудвіл, але досліджується менеджерами, а не бухгалтерами. Маючи внутрішню структуру, ІК конкретизує поняття «гудвіл» та пояснює причини його виникнення ІК і гудвіл прирівнюються до поняття «нематеріальні активи» в широкому сенсі
7	Р. Рослендер, Р. Фінчем, 2001	ІК — це новий актив, якого раніше не було, тому він не збігається ні з невловимими активами, ні з гудвілом ІК є новим активом з точки зору бухгалтера, оскільки вимагає інших підходів до його обліку, ніж активи, визнані сьогодні у бухгалтерському обліку
8	І. Родов, Ф. Лельсерт, 2002	ІК не збігається з гудвілом, оскільки на розрахунок гудвілу впливає балансова оцінка матеріальних активів Гудвіл розглядається у вузькому бухгалтерському сенсі, а не як сукупність всіх невідчутних активів

Наведені визначення поняття «інтелектуальний капітал» свідчать про відсутність єдиної точки зору на це явище. Це пов'язано з міждисциплінарним характером дослідження інтелектуального капіталу. У бухгалтерському обліку інтелектуальний капітал розглядають як нефінансові необоротні активи, які не мають фізичної субстанції, але можуть бути ідентифіковані та контролюються через юридичні права. Таке визначення залишає поза увагою знання і навички співробітників, стосунки з покупцями та постачальниками. Менеджери основну увагу приділяють освіті, знанням, навичкам та досвіду співробітників. ІТ-фахівці інтелектуальний капітал розуміють як програмне забезпечення та інформаційні технології, маркетологи – як бренд компанії. У зв'язку з цим Р. Гаврилова існуючі визначення поняття «інтелектуальний капітал» розділила на три групи, відповідно з точки зору менеджменту, бухгалтерського обліку та людського капіталу [8].

Чимало робіт вчених були присвячені структурі інтелектуального капіталу. Їх аналіз показав, що існуючі уявлення про структуру інтелектуального капіталу ґрунтуються на класифікації елементів інтелектуального капіталу, запропонованої Т. Стюартом [9]. В якості основних елементів він визначив людський, організаційний та клієнтський капітали (рис. 1). Людський капітал розглядається дослідниками як сукупність знань, умінь, навичок і досвіду, компетенцій і мотивацій, творчих, управлінських, підприємницьких здібностей, а також моральних цінностей, відносин до роботи. Сюди ж слід включити культуру праці, ноу-хау та інші характеристики, невіддільні від

особистості. Організаційний капітал включає в себе організаційні структури, процеси, методи, інформаційні системи, корпоративну культуру, а також патенти, ліцензійні угоди, програмне забезпечення, ідеї, ноу-хау і т. ін., що забезпечує можливості інноваційного зростання компанії. Клієнтський капітал розглядається як зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів.

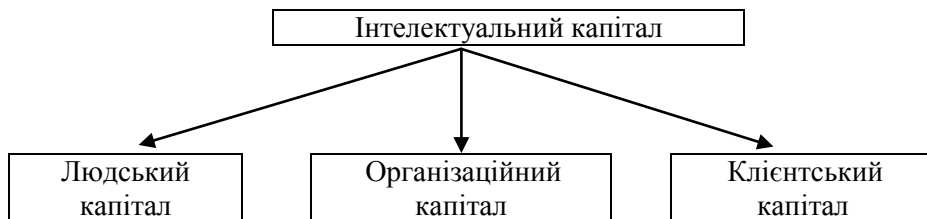

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу (Т. Стюарт)

Досить близьке бачення структури інтелектуального капіталу пропонує К. Свейбі [10]. Він визначає три основні компоненти інтелектуального капіталу:

- 1) індивідуальна компетентність - здатність людей діяти в різних ситуаціях, що включає вміння, освіту, досвід, ціннісні установки, соціальні навички;
- 2) внутрішня структура підприємства - те, що створено працівниками-підприємства і є його власністю: технології, управлінські та інформаційні системи, а також організаційна культура;
- 3) зовнішня структура підприємства, яка складається зі зв'язків із замовниками, постачальниками і конкурентами, торгові марки, імідж підприємства.

Структура інтелектуального капіталу, розроблена Л. Едвінссоном для шведської страхової компанії Skandia, представлена на рис. 2 [10].

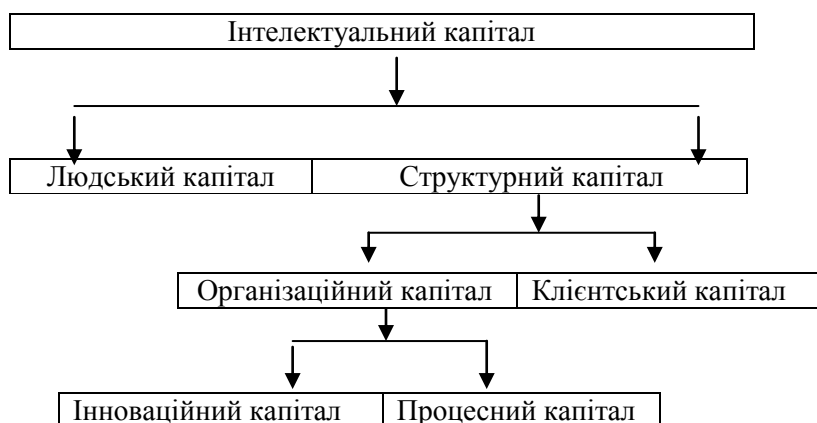

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу (Л. Едвінссон)

В цій структурі:

- людський капітал розглядається як компетенції та здібності персоналу компанії. Ця частина інтелектуального капіталу залишає компанію разом з працівниками після закінчення робочого дня;
- структурний капітал - це те, що залишається в компанії після того, як закінчився робочий день і працівники залишили компанію. Він ділиться на клієнтський та організаційний капітал;
- клієнтський капітал являє собою цінність, яка полягає в стосунках з клієнтами;
- організаційний капітал ділиться на інноваційний та процесний;
- інноваційний капітал складається, в основному, із законних прав (патентів, ліцензійних угод), а також з того, чому важко дати точне визначення, але що у великій мірі визначає вартість компанії (ідеї, торгові марки);
- процесний капітал - це інфраструктура компанії (інформаційні технології, робочі процеси і т. ін.).

Е. Брукінг виділяє в інтелектуальному капіталі чотири складові [3, с.31]:

- ринкові активи - це той потенціал, який забезпечується нематеріальними активами, пов'язаними з ринковими операціями (марки товарів, купівельна прихильність, корпоративне ім'я, портфель замовлень і т. ін.);
  - інтелектуальна власність як актив - узаконений інструмент для захисту різних корпоративних активів (ноу-хау, патенти, авторські права, виробничі і торгові секрети і т. ін.);
  - людські активи - сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, управлінських, керівних і підприємницьких якостей, поведінка в різних ситуаціях;
  - інфраструктурні активи - технології, методи і процеси, що роблять можливою роботу підприємства (корпоративна культура, методи оцінки ризику, фінансова структура, бази даних та ін.).
- В. Єрмоленко по іншому визначає чотири складові інтелектуального капіталу (рис. 3) [9]:

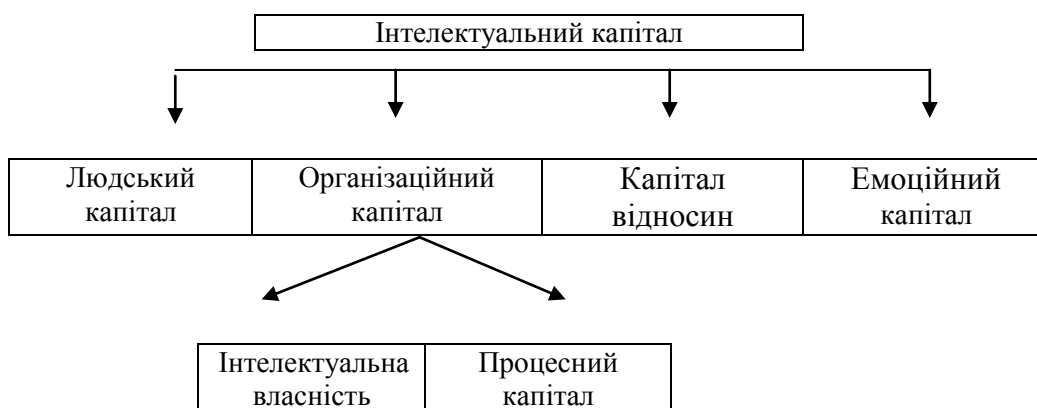

Рис. 3. Структура інтелектуального капіталу (В. Єрмоленко)

- людський капітал, як сукупність знань, умінь, навичок і досвіду, компетенцій і мотивацій, творчих, управлінських, підприємницьких здібностей, а також моральних цінностей, відносин до роботи. Сюди ж слід включити культуру праці, ноу-хау та інші характеристики, невіддільні від особистості;
- організаційний капітал - сукупність процедур, технологій, систем управління, технічного та програмного забезпечення, доступність інформаційного простору, організаційні структури та ін. Таким чином, організаційний капітал розкриває особливості використання людського капіталу в організаційних системах шляхом перетворення інформації в цінності, він багаторазово застосовується у виробничо-господарському процесі;
- капітал відносин - стійки, постійні відносини зі споживачами (клієнтами) і постачальниками. Цей капітал визначає положення підприємства на ринку, забезпечуючи отримання частини прибутку та додаткову цінність, яка полягає у відносинах із зацікавленими особами;
- емоційний капітал - система відносин, яка базується на інтересах і бажаннях людини і формує основу його соціальної поведінки, обумовлює його продуктивність і відтворення його інтелектуальних здібностей, збільшення творчого потенціалу в умовах інноваційного розвитку економіки. Ця складова інтелектуального капіталу здійснює стимулюючий вплив на інші його складові.

Підсумовуючи вище розглянуті уявлення про структуру інтелектуального капіталу слід зазначити, що усі вони дуже схожі і включають в себе людський капітал, організаційний та клієнтський капітал. У деяких уявленнях є ще емоційний та процесний капітал, інтелектуальна власність, ринкові активи та ін. Усі ці види капіталу, за виключенням людського капіталу, не отримали широкого визнання та не стали предметом дослідження широкого кола вчених. Це не дає змоги встановити відповідність з існуючими загальноновизнаними уявленнями про види капіталу та не дозволяє використовувати численні напрацювання стосовно цих видів капіталу (соціальний капітал, нематеріальні активи). У зв'язку з цим пропонується авторське бачення структури інтелектуального капіталу (рис. 4), яка складається з людського капіталу, нематеріальних активів та соціального капіталу.

Нематеріальні активи розглядаються у вузькому сенсі - як нематеріальні сутності, що обліковуються в бухгалтерському балансі підприємства (авторські права, ноу-хау, торговельні марки, гудвіл, програмне забезпечення та ін.). Соціальний капітал розглядається як капітал внутрішніх та

зовнішніх відносин. Перші - це відносини між працівникам підприємства, організаційна структура та корпоративна культура. Зовнішні відносини – це стосунки з клієнтами, постачальниками, регуляторними структурами.

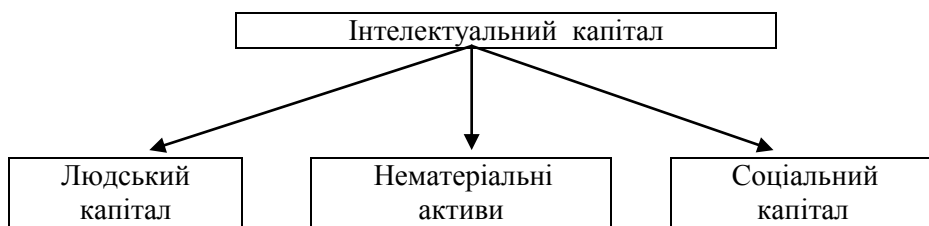

Рис. 4. Структура інтелектуального капіталу (Ю.Назаренко)

Виходячи з викладеного пропонується авторське визначення поняття «інтелектуальний капітал». Це сукупність людського капіталу, як сукупність знань, умінь, навичок і досвіду, компетенцій і мотивацій, творчих, управлінських, підприємницьких здібностей, а також моральних цінностей, відносин до роботи; нематеріальних активів, що обліковуються у бухгалтерському балансі підприємства (авторські права, ноу-хау, торговельні марки, гудвіл, програмне забезпечення та ін.); та соціального капіталу як сукупність відносини між працівникам підприємства, організаційної структури та корпоративної культури, стосунків з клієнтами, постачальниками, регуляторними структурами.

Висновок. Сьогодні не має єдиної точки зору на поняття «інтелектуальний капітал». Існуючи визначення суттєво різняться, досить «розмиті» (нечіткі), що обумовлює труднощі для оцінки цього явища. Поняття «інтелектуальний капітал», в основному, розглядається у відношенні до підприємств. Майже відсутні дослідження цього явища на регіональному та національному рівнях.

Запропоновані визначення поняття «інтелектуальний капітал», його структури та його складових дозволяє його розглядати не тільки у відношенні до підприємств, але й на регіональному та національному рівнях. Це відкриває нові можливості для оцінки інтелектуального капіталу, використовуючи для цього існуючі методи оцінки людського капіталу, нематеріальних активів та соціального капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестеров Л. Национальное богатство и человеческий капитал // Вопросы экономики / Л. Нестеров, Г. Аширова // 2003. - № 2. - С. 103-110.
2. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Пер. с англ. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. – СПб: Питер, 2001. - 288 с.
4. Казакова О.Б. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, структура / О.Б. Казакова, Э.И. Исакова, Н.А. Кузьминых // Экономика и управление: научно-практический журнал. 2014. № 5 (121). С. 68-72.
5. Иноземцев В.Л. За ределами экономического общества. – М. : «Academia» - «Наука», 1998 – 640 с.
6. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. – М. : Издательский центр «Акционер», 2002 – 200 с.
7. Просвирина И.И. Интеллектуальный капитал: новый взгляд на нематериальные активы [Электронный ресурс] / И.И. Просвирина // Финансовый менеджмент. - 2004. - № 4. - Режим доступа: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/fknt/klimko/library/tez1.htm>.
8. Гаврилова Р.А. Развитие концепции интеллектуального капитала в экономической теории / Р.А. Гаврилова // Инновационное развитие регионов России: Материалы межвузовской научной конференции молодых ученых, аспирантов и студентов. 4 декабря 2009 года. - Санкт-Петербург Государственная полярная академия, 2009. - С. 10-13.
9. Ермоленко В.В., Попова Е.Д. Интеллектуальный капитал корпорации: сущность, структура, стратегии развития и модель управления / В.В. Ермоленко, Е.Д. Попова // Человек. Сообщество. Управление. – 2012 – № 2. – С. 110-122.

10. Лекаркина Н.К. Интеллектуальный капитал в оценке интеллектуальной собственности / Н.К. Лекаркина // Экономический научный журнал «Оценка инвестиций». – 2017. - № 1 (5). - С. 35-53.

REFERENCESE

1. Nesterov, L. & Ashirova, G. (2003). Natsionalnoe bogatstvo i chelovecheskiy kapital [National wealth and human capital]. *Voprosyi ekonomiki* [Issues of economics]. 2, 103-110. [in Russian].
2. Styuart, T.A. (2007). Intellektualnyi kapital. Novyyi istochnik bogatstva organizatsiy [Intellectual capital. A new source of wealth organizations]. М.: Pokolenie. [in Russian].
3. Bruking E. (2001). Intellektualnyi kapital [Intellectual capital]. SPb: Piter. [in Russian].
4. Kazakova O.B, Ishakova E.I. & Kuzminyih N.A. (2014). Intellektualnyi kapital: ponyatie, suschnost, struktura [Intellectual capital: the concept, essence, structure]. *Ekonomika i upravlenie: nauchno-prakticheskiy zhurnal* [Economics and management: scientific and practical journal]. 5 (121), 68-72. [in Russian].
5. Inozemtsev, V.L. (1998). Za redelami ekonomicheskogo obschestva [Behind the boundaries of the economic society]. М.: «Academia» - «Nauka» [in Russian].
6. Leontev, B.B. (2002). Tsena intellekta. Intellektualnyi kapital v rossiyskom biznese [The price of intelligence. Intellectual capital in Russian business]. М.: Izdatelskiy tsentr «Aksioner» [in Russian].
7. Prosvirina, I.I. (2004). Intellektualnyi kapital: novyyi vzglyad na nematerialnyie aktivyi [Intellectual capital: a new view of intangible assets]. *Finansovyyi menedzhment* [Financial management], no. 4. Available at: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/fknt/klimko/library/tez1.htm>. [in Russian].
8. Gavrilova ,R.A. (2009). Razvitie kontseptsii intellektualnogo kapitala v ekonomicheskoy teorii [Development of the concept of intellectual capital in economic theory]. *Innovatsionnoe razvitie regionov Rossii: Materialyi mezhvuzovskoy nauchnoy konferentsii molodyih uchenyih, aspirantov i studentov (Russia, Sankt-Peterburg, 4 December, 10-13.* [in Russian].
9. Ermolenko ,V.V. & Popova ,E.D. (2012) .Intellektualnyi kapital korporatsii: suschnost, struktura, strategii razvitiya i model upravleniya [Intellectual capital of the corporation: essence, structure, development strategies and management model]. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie.* [Human. Community. Control]. 2, 110-122 [in Russian].
10. Lekarkina, N.K. (2017). Intellektualnyi kapital v otsenke intellektualnoy sobstvennosti [Intellectual capital in the evaluation of intellectual property]. *Ekonomicheskii nauchnyy zhurnal «Otsenka investitsiy»* [Economic scientific journal "Evaluation of investment"]. 1(5), 35-53. [in Russian].